Floravåktarna i Skåne Rapporterar

Praktnejlika i Skåne

Göran Mattiasson

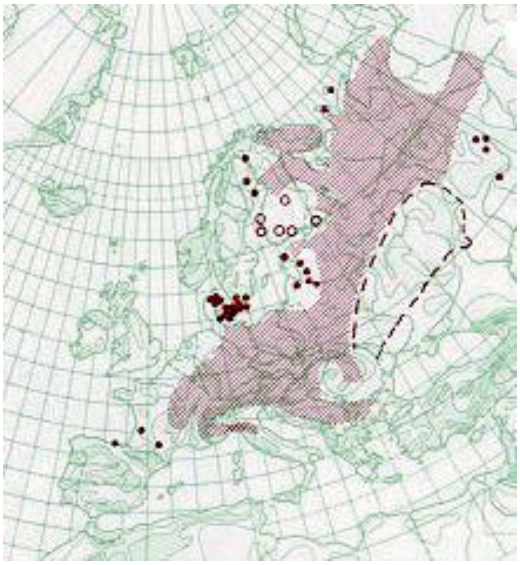
Bild 1. Praktnejlikor i Skåne 2010. Foto: Göran Mattiasson.

Praktnejlika *Dianthus superbus* är med sina djupt fransade, ljusröda kronblad en av vårt lands vackraste växter. Blomfärgen varierar från tämligen mörkt rött över ljusrött till vitt med en rödlätt ton. De upp till 5 centimeter stora, väldoftande blommorna är så karakteristiska, att nejlikan inte kan förväxlas med någon annan svensk växt. (Bild 2, s. 3). Praktnejlika är flerårig och blommar normalt från slutet av juli till september i södra Sverige. Arten är fridlyst i hela landet.

Praktnejlika växer dels i Skåne och södra Halland, dels i Norrbotten i gränstrakterna mot Finland. Utbredningen är resultatet av att arten haft två olika invandringsvägar till Sverige, en sydlig från Europa via Danmark till södra Sverige och en östlig via Finland till norra Sverige. (Karta 1 och 2). Praktnejlika finns också i nordligaste Norge. Utanför Norden förekommer praktnejlika från Europas centrala och nordöstra delar till östra Asien, även i områden med arktiskt klimat.

Utbredning

Praktnejlika är en gammal bofast art i Sverige. Den hittades dock inte förrän 1749 i Skåne, då växten rapporterades för första gången. Fyndet gjordes i östra utkanten av Lund. Totalt är praktnejlikan känd från ett hundratal platser i södra Sverige, cirka 80 i Skåne och närmare ett 20-tal i Halland. Material från många av fyndplatserna finns bevarat i museernas herbarier. Praktnejlika förekom fortfarande i mitten av 1800-talet ymnigt på flera platser i Halland och Skåne. I början av 1900-talet hade många växtplatser försvunnit. Arten tillhörde redan då en av vårt lands sällsynta arter.

Karta 1. Praktnejlikans utbredning i Europa. Nejlikan har ett utbredningsområde genom Finland in i Norrbotten och en förekomst i södra Sverige som ansluter till utbredningen i Danmark och mellaneuropa (Hultén & Fries 1986).

Karta 2. Praktnejlikans förekomst i Sverige 2010. (ArtDatabanken)

1749 Första rapporten om förekomst av praktnejlika i Skåne; Östra Torn i Lund.
1800-talet 80-talet växtplatser i Skåne.
1900 20-talet växtplatser i Skåne.
2010 10 växtplatser i Skåne.

Praktnejlika förekommer idag på elva platser i södra Sverige, tio i Skåne och en i Halland. Inom tre av de skånska lokalerna finns två eller flera delpopulationer. Landets största förekomst ligger lättillgänglig för besökare söder om kustvägen vid Stavstens udde väster om Trelleborg. Även vid Sveriges sydligaste udde, Smygehuk och på Lilla Hammars näs öster om Falsterbohalvön kan blomsterrikedomen vara stor, om marken varit svagt betad. Övriga förekomster i Skåne är genomgående mycket små med ett fåtal plantor. I Norrbotten har praktnejlika idag ett tiotal aktuella växtplatser (Stenberg 2010).

Växtplatser – de öppna markernas blomma

Praktnejlika tillhör odlingslandskapets naturbetesmarker och är knuten till mark med vegetation och grässvålar som utvecklats och formats av betesdjur under många hundra år. Vegetationens artsammansättning varierar med jordart samt fuktighets- och exponeringsgrad (syd- eller nordsluttning eller plan mark). Praktnejlika växer företrädesvis på sandig, väldränerad mark, som hålls öppen genom bete eller slåtter.

Arten är omtyckt av betesdjuren, blir snabbt uppäten och är svår att finna på väl betad mark. Initialt kan praktnejlika gynnas av upphörd hävd och kan då blomma i stor mängd. Utebliven hävd leder emellertid på sikt till att nejlikan konkurreras ut av högvuxna gräs, buskar och träd och det är då bara en tidsfråga, innan arten helt har försvunnit. På ett par platser växer praktnejlikan i skogsbryn och gläntor i gles tall- och ekskog. Det är frågan om områden som tidigare har varit betesmarker och som ännu inte vuxit igen helt.

Antalet blomstjälkar – liksom färgprakten – varierar med betestrycket. I slåttermark har bestånden ofta 5–10 eller ännu fler stjälkar (bild 1 och 6), medan antalet i hårt betade marker vanligtvis bara är högst 1–2 stjälkar,

Praktnejlika, *Dianthus superbus*

Beskrivning. Praktnejlika är en löst tuvad, flerårig ört med stora rosa blommor. Stjälkarna är upprätta och kan bli mer än en halvmeter höga. Bladen är smalt lansettlika och sträva i kanten. Praktnejlika blommar från juli till september med stora rosa blommor som är omkring fem centimeter breda och mycket väldoftande. Blommorna har cylindriska foder som är längre än de omgivande hylsbladen. Kronbladen är djupt flikade med smala flikar, rosa med en grön fläck och rosa hår vid basen.

Praktnejlika liknar mest sandnejlika (*D. arenarius*), men den senare är lågväxt, tätt tuvad, samt har vita, mindre blommor.

Utbredning. Praktnejlika är sällsynt och växer på torra, sandiga eller leriga, kalkrika marker, som ängar och skogsbryn. Arten förekommer i Sverige i en sydlig population som finns i Skåne och södra Halland, samt en nordlig population i Norrbotten och Lule Lappmark. I södra Sverige har arten minskat kraftigt och den har försvunnit från många växtplatser. **Första fynduppgift** är från Lappland och publicerades av Linné i Flora Lapponica år 1737 (Nordstedt 1920).

Etymologi. Artnamnet superbus betyder utsökt och syftar på de stora rosa väldoftande blommorna.

Ur: Anderberg, A. & Anderberg, A.-L., 2007. Den virtuella floran.
>http://linnaeus.nrm.se/flora/welcome.html<.
Naturhistoriska Riksmuseet.

sällan fler. Om betestrycket varit hårt är vanligtvis alla plantor uppätna.

Sammanfattningsvis kan konstateras att praktnejlikan uppträder i flera olika miljöer och tillsammans med ett stort antal olika växtarter. Praktnejlika växer eller har funnits i tre från varandra starkt avvikande miljöer – betesmark, torr skogsmark och kärrängar.

Betesmark

De två rikligaste förekomsterna av praktnejlika i landet finns på sanddominerade jordar utmed kusten väster om Trelleborg och på Lilla Hammars näs öster om Falsterbohalvön. Nejlikan kan lokalt vara dominerande under blomningstiden. Backnejlika, bockrot, gulmåra och fårsvingel är arter som ofta uppträder tillsammans med nejlikan (bild 3). Detta gäller på såväl moränmark som mera sanddominerad mark. Endast två individ av praktnejlika återfanns under år 2010 på stenigt–grusigt material vid skånska sydkusten.

Bild 2. Praktnejlika är med sina djupt fransade, ljusröda kronblad en av vårt lands vackraste växter. De upp till 5 centimeter stora, väldoftande blommorna är så karakteristiska, att nejlikan inte kan förväxlas med någon annan svensk växt.
Foto: Göran Mattiasson 2010.

I Skånes inland finns praktnejlikan främst på artrika sydexponerade, torra moränmarker, vanligtvis med ett inte obetydligt inslag av sand, tillsammans med arter som solvända, backsippa, puktörne och fältvädd. På något fuktigare moränmarker (nordsluttningar) ersätts de värmekrävande torrängsarterna av bland annat röllika, skogsklöver, ängssyra, ljung och olika stråväxter.

Växtplatser med praktnejlika som idag sköts som slåttermark har tidigare varit betesmark.

Skogsmark

I ek- och tallskogar inom Sandhammarenområdet i sydöstra Skåne finns små bestånd av praktnejlika i bryn eller gläntor inom 3 olika, närbelägna områden. Praktnejlika trivs inte i skogsmark och kommer med tiden att försvinna. Bara under den senaste 10-årsperioden

Bild 3. Torrängen vid Stavsten med praktnejlika tillsammans med liten blåklocka, vitblommig bockrot och gulmåra blommar rikligast i början och mitten av augusti. Foto: Göran Mattiasson 2010.

har fyra små bestånd i sådan miljö försvunnit. Backnejlika, fårsvingel, kruståtel och andra stråväxter är arter som följer praktnejlikan i fältskiktsvegetationen. Vid Sandhammaren växer den i något mera näringsrika miljöer, ofta tillsammans med liljekonvalj.

Bergrör förekommer tillsammans med praktnejlika på ett par av växtplatserna i Sandhammaren.

I skog och igenväxningsmarker, där ljustillgången är svag, är bestånden ofta glesa och utspridda och individen är inte lika tydligt tuvade som på öppen mark. I brynen kan dock artens vegetativa skott ibland bli täta och närmast mattbildande inom små områden. Att bestämma individantalet under sådana förutsättningar är svårt.

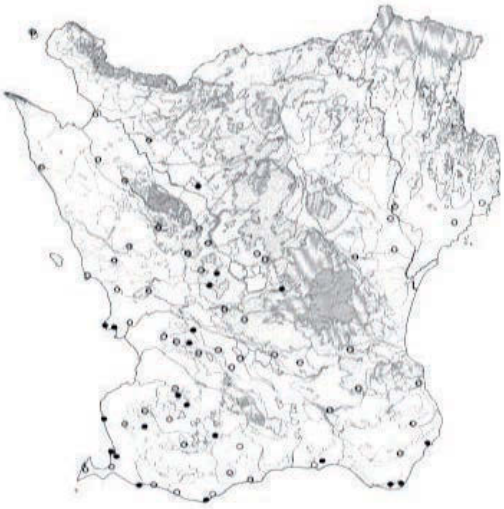
Kärräng

Idag finns inte längre några kärrängar med praktnejlika i södra Sverige. Ännu under 1940-talet fanns sådana kärrängar på flera lokaler i mellersta Skåne, bland annat i Trolleholmsområdet, Bosarp och Fyledalen men nejlikan försvann från dessa områden omkring 1950, när markerna gödslades och gräsen konkurrerade ut örterna.

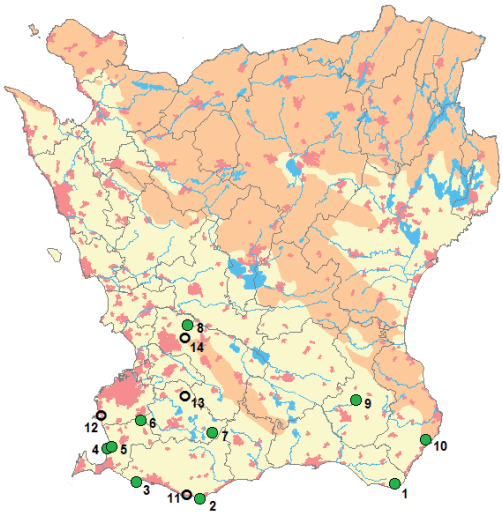
Kartläggning

Förekomsten av praktnejlika i Skåne har följts upp under 2010. Totalt finns arten på tio platser i Skåne. Jag har besökt praktnejlikans växtplatser oregelbundet sedan 1975 och mer eller mindre kontinuerligt sedan 1989 inom ramen för Floraväktarverksamheten i Skåne. Under 2001 och 2008 (Mattiasson 2002 och 2008) genomfördes inventeringar av samtliga växtplatser med praktnejlika. Nedan redovisas resultatet av undersökningarna från några utvalda år under perioden 1989–2010. De flesta uppgifterna om populationernas storlek har samlats in av artikelförfattaren.

Praktnejlika har under 2010 återfunnits på samtliga sina nu existerande lokaler – med undantag av Vellinge ängar (karta 4). Även om arten är omisskännlig, när den blommar, är nejlikan svårinventerad, om det inte finns några eller endast ett fåtal blommande individ på växtplatsen. Praktnejlikan är som ovan nämnts en art som betesdjuren tycker mycket

Karta 3. Praktnejlika enligt Weimarck 1985.
○ = fynd före 1923. ● = fynd 1923–1973.

Karta 4. Praktnejlika i Skåne 2010.
● = förekomst ○ = platser där praktnejlika är utgången efter 1985.

om och därför blir alla eller de flesta blommor snabbt uppätna. Att upptäcka vegetativa plantor i betade områden är svårt och närmast omöjligt. Därför gäller det att var ute i rätt tid eller att ha tur för att hitta praktnejlika.

Sommaren 2010 var torr och varm, vilket resulterade i att många växtplatser med praktnejlika tidigt blev hårt avbetade. Betesdjuren måste redan i juli flyttas till andra marker för att finna bete. När praktnejlikan gick i blom, fanns därför inga betesdjur, som åt upp dem. För första gången på närmare tio år fick jag bekräftat att praktnejlika fortfarande finns kvar på sina växtplatser. Vegetationen på Vellinge ängar var 2010 torr och brunbränd, liksom vid de flesta tillfällen jag besökt området och helt avbetad utan ett spår av praktnejlika.

Många besökare hittar ingen praktnejlika i betesmarken och tror därför att arten är utgången. Så behöver dock inte alls vara fallet, eftersom det vanligtvis beror på att plantorna är uppätna. Praktnejlika är emellertid en art som är långlivad på sin växtplats, när den väl har rotat sig och kommer därför också tillbaka förr eller senare, om miljöförhållandena i övrigt är oförändrade.

Utveckling 1989–2010

Totalt har 75 procent av praktnejlikans alla kända växtplatser i Skåne försvunnit (karta 3 och 4). Denna utveckling fortsätter sakta men säkert. Praktnejlika har blivit riktigt sällsynt samtidigt som växtplatserna kontinuerligt minskat i areal. 1989 var praktnejlika känd från 11 olika platser i landskapet. Under 2000-talet upptäcktes tre växtplatser samtidigt som arten försvann från fyra lokaler. Två av de nyupptäckta lokalerna påträffades i samband med Länsstyrelsens inventering av skånska betesmarker. Dessutom upptäcktes en mer än 100 år gammal växtplats i en artrik naturbetesmark. Det handlar här knappast om någon nyetablering av praktnejlika utan snarast om återfynd av gamla, numera bortglömda växtplatser. Idag kan vi med facit i hand konstatera att praktnejlika av allt att döma fanns på 14 platser 1989 och att antalet minskat till 10 år 2010.

Praktnejlika förekommer i större antal på två platser i Skåne, Stavsten och Lilla Hammars näs, även om individantalet minskat på båda lokalerna, i synnerhet på den senare

som så sent som 1977 höll Skånes största förekomst av praktnejlika. Inom övriga 8 växtlokaler finns normalt endast ett fåtal individ. Växtplatserna i Skåne blir allt färre, kvarvarande växtplatser blir allt mindre och hävden är otillräcklig på flera platser. Under bara den senaste 20-årsperioden har antalet växtlokaler med praktnejlika minskat med 30 procent. Framtidsutsikterna är inte ljusa, även om arten är långlivad när den väl har etablerat sig.

Några nya, varaktiga växtplatser har praktnejlika inte lyckats etablera i Skåne under 1900-talet. Att nejlikan inte lyckats sprida sig till nya områden i Skåne kan tyda på att det inte längre finns några lämpliga växtplatser i det omgivande landskapet. Näringstillgången i marken kan vara alltför hög för att nejlikan ska kunna konkurrera om utrymmet. Detta kan också vara fallet inom befintliga växtplatser, vilket försvårar nyetablering av plantor och leder till att individantalet minskar.

Lokalförteckning

Tabell 1. Praktnejlika i Skåne. Antal blomstjälkar 1989–2010 (- uppgift saknas).

	1989	1991	1995	2001	2008	2010	Upptäckt år	Senast sedd år
1. Sandhammaren*	95	80	31	150	50	120	1838	
2. Smygehuk	25	50	50	>500	63	13	1838	
3. Stavsten	>1000	>1000	>1000	>1000	>1000	>1000	1870	
4. Lilla Hammars näs	>1000	>1000	>1000	>1000	600	1000	1866	
5. Vellinge ängar	-	7	-	1	0	0	1887	2003
6. Gavelsbjer	-	-	5	50	1	5	1972	
7. Lemmeströ	15	250	25	20	0	3	1945	
8. Igelösa	100	60	10	13	52	135	1956	
9. Spjutstorp	-	-	-	-	7	43	2007	
10. Gislövshammar	-	-	-	-	0	20	2004	
Försvunnen								
11. Böste	-	-	-	-	0	0	2004	2004
12. Klagshamn	4	15	veg.	0	-	0	1932	2000
13. Hyby	3	4	0	0	-	0	1895	1992
14. Kungsmarken	0	3	0	0	0	0	1835	1999
Antal kända växtplatser	**11**	**11**	**10**	**8**		**10**		

* Årsrapporterna omfattar olika antal delpopulationer. Se tabell 2.

Betesmark: lokal 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11 och 13.

Slåttrad mark: lokal 3, 8 och 14.

Skogsmark: lokal 1 och 12.

A. Lokaler med praktnejlika

1. Sandhammaren

Praktnejlika har efter 1977 rapporterats från totalt 8 platser inom Sandhammaren-området, som omfattar de båda naturreservaten Sandhammaren och Hagestad. Nejlikan förekommer i ett fåtal individ på varje växtplats, som alla är belägna i skogsbryn eller skogsgläntor i området. Dessutom finns ett cirka en kvadratmeter stort vegetativt bestånd. Växtplatsen är känd sedan 1838 och arten har tidigare förekommit rikligare, sannolikt i ett större sammanhängande utbredningsområde under den tid området betades. Träd och buskvegetation, som vuxit upp i området, har splittrat populationen i mindre bestånd, vilka i sin tur splittrats i ännu mindre delpopulationer, vilka idag är belägna nära varandra. Ett av bestånden försvann, när bergrör konkurrerade ut arten. Samtidigt kan konstateras att det är en uppenbar risk att ytterligare bestånd går detta öde till mötes inom naturreservatet. 1989 fanns 7 delbestånd.

Under den senaste 20-årsperioden har 4 delbestånd av praktnejlikan försvunnit (2008) och kvar finns nu bara 3 delbestånd i Sandhammarens naturreservat. Ett av bestånden har genom tillväxt via jordstammar förflyttat sig åt nordost i en skogsglänta och lämnat kvar ett antal individ på den ursprungliga växtplatsen, vilka dock kontinuerligt minskat i antal och 2010 nästan försvunnit.

Tabell 2. Praktnejlika vid Sandhammaren. Antal rapporterade blomstjälkar 1989–2010.

	1989	1991	1995	2001	2010
Lokal 1	12	35	12	10	20
Lokal 2	50	22	10	50	70
Lokal 3	3	5	0	30	30
Lokal 4	30	16	8	10	0
Lokal 5			?	40	0
Lokal 6			?	3	0
Lokal 7		1	1	2	0
Totalt	95	80	31	150	120

Bild 4. Praktnejlika vid Sandhammaren i sydöstra Skåne. Foto: Göran Mattiasson 2010.

Uppgifterna om praktnejlika i Sandhammaren-området, som redovisas i tabell 1, kan inte jämföras, eftersom de utgör summan av individ från olika antal delpopulationer olika år. För att kunna göra vissa jämförelser krävs uppgifter om antal individ i respektive delpopulation under olika år. I tabell 2 redovisas rapporterade uppgifter från Sandhammaren-området. Det är endast år 2001 och 2010 som uppgifter från samtliga delpopulationer finns redovisade.

2. Smygehuk

Praktnejlika är känd från trakten kring Smygehuk sedan mer än 170 år. Idag finns den i två områden, som ligger på ett par hundra meters avstånd från varandra. Under den senaste 30-årsperioden har individantalet med undantag av något tillfälle varit litet.

År 1977 blommade ett fåtal plantor i den steniga strandbranten i det östra området. Arten var hårt trängd och bedömdes redan då få svårt att kunna hävda sig i framtiden på grund av konkurrens med andra arter. Under perioden 1984–1991 noterades som mest 50 blommande stjälkar. Under åren 1992 och 1994–1996 visade sig inte nejlikan. 1998 blommade den återigen på sin gamla växtplats och har så gjort sedan dess. 2001 noterades 1 individ med närmare 20-talet blomstjälkar. År 2008 fanns 3 individ med ett 60-tal blomstjälkar. År 2010 fanns 2 plantor med totalt ett 10-tal blomstjälkar.

1994 upptäcktes blommande praktnejlikor i en intilliggande betesmark längre västerut. Förekomsten av praktnejlika var riklig, mer än 1000 blomstjälkar noterades detta år, då området saknade betesdjur. Under följande år, 1995–2000, när betet återkommit, fanns avsevärt färre exemplar med 25–50 blommande stjälkar. Totalt fanns flera 100-tals individ 2001, då ängen återigen låg ohävdad. År 2010 blommade 11 plantor den 6 augusti, var och en med en blomstjälk i den av bete hårt tuktade ängsmarken. Tio dagar senare kunde inte någon blommande planta återfinnas alls.

3. Stavsten

Landets största förekomst av praktnejlika finns väster om Trelleborg och söder om kustvägen i området kring Stavstens udde. Enbart på denna lokal växer fler plantor än vad som förekommer totalt på alla andra växtplatser tillsammans i Skåne. Floraväktaren Majwi Rosquist räknade in 11 285 stjälkar med blommande praktnejlikor år 2010.

Beståndet av praktnejlika har varit större och livskraftigare. Under 1960- och 1970-talet växte praktnejlika längre österut och fanns då också på fornlämningen och gravfältet vid och söder om kustvägens korsning med E6. 1977 konstaterades att nejlikans växtplatser genomgått stora förändringar till följd av tillkomsten av golfbanan under mitten av 1960-talet. Tidigare hade nejlikan sin rikaste blomprakt norr om landsvägen, där området i allmänhet var obetat. Söder om vägen betades på 1950- och början av 1960-talet både gräs och blommor, vilket innebar att praktnejlikan på den tiden var svårare att finna söder om kustvägen.

Praktnejlika fanns 1977 inom mer än en kilometerlång sträcka. Under åren 1977–1985 halverades området och arten försvann då från sina växtplatser i öster. Under perioden 1989–2001 har artens utbredningsområde minskat ytterligare med i storleksordningen 40 %. En fortsatt utbyggnad av golfbanan inom delar av nejlikans återstående växtplats stoppades av myndigheterna under 1999 och 2000 för att skydda arten och behålla marken inom strandskyddsområdet tillgänglig för allmänheten.

Att praktnejlika försvunnit från området och att utbredningen minskat kraftigt är ett resultat av förändrad markanvändning: gräs-

Bild 5. Riklig förekomst av praktnejlika på ängsmark som sköts genom slåtter vid Stavsten. Praktnejlika har här sin största förekomst i landet.
Foto: Göran Mattiasson 2010.

Bild 6. Bestånd av praktnejlika med många blomstjälkar finns främst på mark som sköts med slåtter – här på ängen vid Stavsten utmed den skånska sydkusten. Foto: Göran Mattiasson 2010.

klippning, övergödning, igenväxning mm och ianspråktagande av mark för annan användning som missgynnat nejlikan.

Som en följd av att den fridlysta och sällsynt vackra nejlikan klipptes före blomningen i mitten av 1980-talet, utlovade golfklubben att golfbaneområdet med praktnejlika skulle slås först efter blomningen. Detta utmynnade 1992 i en överenskommelse mellan markägaren, Trelleborgs kommun och arrendatorn, Trelleborgs golfklubb som syftade till att skydda nejlikan. Praktnejlika blommar rikligt i början av augusti månad på de sandiga höjdryggarna mellan golfhålen, där skötseln av växtplatsen fungerat bra under senare tid.

4. Lilla Hammars näs

På Lilla Hammars näs öster om Falsterbohalvön finns idag landets näst största förekomst av praktnejlika. 1977 bedömdes lokalen hysa landets rikaste förekomst. Inom en yta av cirka ett hektar fanns ”tusen sinom tusen individ i mäktiga ruggar”. Lokalen betades då av några hästar, men detta tycktes inte inverka nämnvärt på artens trivsel och fortbestånd. Rika bestånd av praktnejlika har noterats vid varje besök under 1980-, 1990- och 2000-talet med undantag av 2008, då det stora och täta beståndet av praktnejlika minskat till cirka sexhundra individ. År 2010 noterades återigen ett tusental plantor.

På Lilla Hammars näs betas området fortfarande av hästar. Betestrycket är svagt och har så varit under många år. Gräsvegetationen är relativt högvuxen och ljungen har med lågt betestryck kunnat sprida sig. På den sandiga marken, där grundvattnet ligger nära markytan, går igenväxningen långsamt, vilket tillsammans med det låga betestrycket skapat förutsättningar för ett rikblommigt bestånd.

På intilliggande, torrare och obetade marker har buskvegetation börjat etablera sig.

I mitten av 1950-talet var ängarna på Lilla Hammars näs hårt betade. Då kunde endast enstaka exemplar av blommande praktnejlika iakttas. Även i början och mitten av 1960-talet förekom arten sparsamt till följd av hårt betestryck. En sommar kring 1970 betades inte området, vilket resulterade i en storslagen blomning med tiotusentals praktnejlikor inom ett par tunnland. Sedan dess har beståndet minskat.

5. Vellinge ängar

På de hårt betade strandängarna utmed Foteviken är det inte känt att praktnejlika någonsin uppträtt i stora bestånd. Under den senaste 20-årsperioden har det alltid blommat få exemplar (< 10 plantor), om det över huvud taget varit möjligt att finna arten i den kortsnaggade grässvålen. Praktnejlika växer på en sandig, svagt markerad höjdrygg i strandängen. Djuren biter av plantorna nära markytan, vilket omöjliggör blomning. Praktnejlikan har likväl överlevt på platsen. Det är okänt hur stort beståndet är och hur många plantor som finns inom ängarna.

2010 sågs inte något individ i den hårt betade strandängen trots flera besök i området. Senaste rapporten om fynd av praktnejlika på Vellinge ängar är från 2003.

6. Gavelsbjer

Även om praktnejlika först upptäcktes inom naturreservatet Gavelsbjer 1972, vittnar den månghundraåriga naturbetesmarkens gräsvål om att arten funnits på platsen under mycket längre tid. Kunskapen om förekomsten har varit dåligt känd fram till 1995. Därefter har ett 10-tal blomstänglar visat sig varje år, vilket också var fallet 2010. År 2001 avviker från övriga år, då ett 50-tal stänglar blommade.

7. Lemmeströ

I torrängsvegetationen på de artrika och sydexponerade backarna med sandig morän i Lemmeströ har praktnejlika en av sina få kvarvarande inlandslokaler i Skåne. Området är betat och betestrycket varierar mellan åren och följaktligen också förekomsten av praktnejlika. När betestrycket är hårt, är det ”lättast” att finna nejlikan på skyddade platser under taggiga buskar (2 ex 1984), om den över huvud taget går att finna. Arten är till synes mera spridd inom betesmarken, när betesdjuren är få och betestrycket lågt (250 blomstjälkar 1991). Mellan åren 2001 och 2010 har veterligt inget fynd av praktnejlika rapporterats från området.

Under 2010 hittades 2 plantor med vardera en stängel i blom i slutet av juli och ytterligare en planta med en stängel i oktober. Torkan och betestrycket präglade området redan i slutet av juli, då djuren fick lämna området i brist på föda.

8. Igelösa

På Borghög, den tusenåriga gravhögen intill Igelösa mitt i det skånska jordbrukslandskapet, har praktnejlika en av sina växtplatser. Gravhögen omfattar en yta i storleksordningen 100 kvadratmeter.

1956 upptäcktes förekomsten av praktnejlika på Borghög.
1977 fanns här 9 bestånd av högvuxen praktnejlika, ”totalt torde det röra sig om uppemot 1000 blomstjälkar”.
1989 hade antalet bestånd minskat till 6 och ett 100-tal blomstjälkar.
1993 och till idag har 2 individ blommat varje år. Antalet blomstjälkar per planta har under dessa år varierat kraftigt och växlat mellan 10 och 130.
2010 fanns 2 plantor, det största med 130 blomstjälkar (bild 7). Under hösten spreds frön från praktnejlikebeståndet ut på delar av fornlämningen för att försöka öka individantalet på gravhögen.

Under 1980-talet planterades i viltvårdande syfte buskar på fornlämningen. De skulle avlägsnas och klipptes ned med markägarens

Bild 7. På höjden av fornlämningen Borghög i närheten av Igelösa mitt i det skånska jordbrukslandskapet fanns 2010 Skånes och säkert också Sveriges största exemplar av praktnejlika med 130 blomstjälkar bland högvuxen fyrkantig johannesört, gullris och gulmåra. Foto: Göran Mattiasson 2010.

medgivande, eftersom de hotade förstöra både fornlämning och växtplatsen för praktnejlika. Buskarna är livskraftiga och skjuter fortfarande nya, kraftiga skott. Fornlämningen är vissa år perforerad av kaniner, som byggt gryt i gravhögen. Kaninhålen har bidragit till att nejlikan minskat i antal men den frilagda jorden kan kanske stimulera etablering av nya nejlikebestånd? Under 2001 upprättade Länsstyrelsen ett skötselprogram för fornlämningen, vilket innebär att vegetationen på denna årligen ska slås vid en tidpunkt som gynnar praktnejlika (efter september månad, när fröna mognat) samtidigt som höet ska avlägsnas. Detta har i brist på medel inte genomförts varje år.

9. Spjutstorp

I augusti 2007 hittades en planta av praktnejlika utanför Spjutstorp sydost om Skånes Tranås. Nejlikan växer här i en stenig, tuvig och blomsterrik naturbetesmark tillsammans med arter som jordtistel, rödklint, ängsskära, ängsvädd, darrgräs och stagg. Praktnejlika är känd från trakten kring Skånes Tranås under mitten av 1880-talet och kan således ha funnits på växtplatsen i mer än hundra år, innan den nu upptäcktes på nytt. Praktnejlika är känd för att kunna vara långlivad på sina växtplatser.

I slutet av juli 2010 blommade 12 bestånd med totalt 43 blomstjälkar – några betesdjur fanns inte i ängen vid besöket och betesmarken var inte avbetad. Plantorna växte 2010 i en annan del av området än 2007 och 2008, då enbart en planta blommade.

10. Gislövshammar

Praktnejlika återfanns inte 2001 i Östra Nöbbelövs socken, där arten hittades i en betesmark 1966. Vegetationen hade 2001 förändrats så kraftigt att nejlikan bedömdes vara utgången från området. 2004 återfanns emellertid praktnejlika i en betesmark strax väster om den tidigare kända lokalen bland ängsskära, krussilja, rödklint och darrgräs, cirka 1,5 kilometer nordväst om Gislövshammar.

2010 blommade 5 bestånd av praktnejlika med ett 20-tal blombärande stjälkar i betesmarken. Praktnejlikan växer här på något fuktigare mark än i Spjutstorp och enstaka plantor har efter upptäckten 2004 återfunnits i blom i genomsnitt vartannat år. Arten har här sin enda kända förekomst i östra Skåne.

B. Lokaler där praktnejlika har försvunnit

11. Böste

Sommaren 2004 upptäcktes praktnejlika i en betesmark 1,2 kilometer väster om Böste. Nejlikan växte på sandig mark i en torräng utmed kusten, cirka tre kilometer väster om närmast kända växtplats. Praktnejlikan har inte någon gång efter upptäckten återfunnits i den varje år starkt nedbetade vegetationen. Det är tveksamt om praktnejlika fortfarande finns i området.

12. Klagshamn

Praktnejlika växte under 1974–1975 i buskig ängsmark utmed en sträcka av 15 meter i 3–4 meters bredd och individantalet uppgick då till flera hundra. 1985 hade buskar och sly expanderat, vilket resulterade i att beståndet splittrades i 5 olika delbestånd med totalt 25 blomstjälkar. 1991 noterades 2 tuvor med totalt 15 blomstänglar. Under åren 1993–1995 fanns praktnejlika endast med vegetativa skott i den allt mera mörknande miljön. Därefter finns inga rapporter om praktnejlika söder om vägen i Klagshamn. På norra sidan om vägen blommade det sista individet 1999 bland träd och buskar i Klagshamn.

Nejlikan försvann från Klagshamn därför att växtplatsen växte igen med buskar och träd. Det tog 20 år. Vissa insatser för att röja området gjordes sporadiskt under 1980-talet. Under sensommaren 1989 slogs området med lie. Behovet av skötsel och en skötselplan som ger praktnejlika möjlighet att överleva i det blivande rekreationsområdet har framförts till markägaren, Malmö stad, vid olika tillfällen. Behovet av åtgärder har varit välkänt och finns också redovisade i den miljökonsekvensbeskrivning, som staden upprättat för att skydda Klagshamns naturvärden i rekreationsområdet.

13. Hyby

Praktnejlikan är känd från Hyby sedan slutet av 1800-talet och har under åtminstone 97 år blommat på betesmarkerna, innan den 1992 försvann från området.

I Hyby växte ett fåtal plantor av praktnejlika i slänten utmed den gamla banvallen. Arten försvann, när växtplatsen blev söndertrampad av betesdjuren under en stödutfodring vintern 1992/1993. Händelsen inträffade, innan markägaren informerades och blev medveten om att nejlikan förekom i området. En slumpmässig och oförutsebar händelse förstörde växtplatsen och utplånade beståndet.

14. Kungsmarken

Praktnejlika är under 250 år känd från trakten av Kungsmarken. Skånes första kända förekomst av praktnejlika rapporterades 1749 från Östra Torn i Lund strax väster om Kungsmarken. Från Kungsmarken är arten känd sedan 1835. Nejlikan, som djuren är så förtjusta i, har säkert varit svårfunnen på Kungsmarken under många år, eftersom den växte i betesmarken. Nejlikan återfanns inte någon gång under perioden 1952–1971. Det var först i september 1972, när betet upphört och marken sköttes som slåttermark, som nejlikan återigen kunde ses i vacker blom i ängen (bild 8). Praktnejlika har därefter blommat oregelbundet (någon blomning ägde inte rum 1989 eller 1994) fram till 1999, då den senast sågs på Kungsmarken.

Praktnejlika har sedan återupptäckten 1972 alltid gått i blom sent på året. Först under slutet av augusti eller i början av september månad har blomningen startat. Oftast har det bara varit någon enstaka planta med ett fåtal blommor. 1983, 1984, 1990 och 1991 fanns en planta med 1–3 stjälkar. Åren 1997–1999 fanns ett individ med ett 10-tal blommor varje år. Under 1970-talet fanns som mest ett 10-tal tuvor av praktnejlika med cirka 150 blommande stjälkar i den glesa slåtterängen.

Gräsvegetationen, där praktnejlika växte, har förändrats och är 2010 avsevärt mycket kraftigare och tätare än förr och lämnar knappast något utrymme för praktnejlika att gå i blom. Finns praktnejlika fortfarande kvar i vegetativ form på Kungsmarken?

Bild 8. Från trakten kring Kungsmarken är praktnejlika känd under 250 år men har nu av allt att döma försvunnit. Senast sågs arten blomma 1999. I Östra Torn, strax väster om Kungsmarken, upptäcktes praktnejlika för första gången i Skåne 1749. Foto: Göran Mattiasson 1972.

Skydd och vård

Praktnejlika tillhör kategorin Starkt hotade växter enligt den förteckning över rödlistade arter som Naturvårdsverket fastställde i april 2010 (Gärdenfors 2010). Praktnejlika tillhör den grupp arter i Sverige vars framtida överlevnad idag inte är säkerställd och som riskerar att försvinna från vårt land.

Sandhammaren, Gavelsbjer, Lemmeströ och Kungsmarken är alla naturreservat med ett fåtal exemplar av praktnejlikan – förutom på Kungsmarken, där arten uppenbarligen försvunnit. I Lemmeströ planeras nu att införa ett lägre betestryck under delar av vegetationsperioden för att gynna just nejlikan.

Samhället måste som i Lemmeströ ta ett större och mera aktivt ansvar för att skydda rödlistade och hävdberoende arter som praktnejlika i odlingslandskapet. Endast genom aktiva och målmedvetna åtgärder kan praktnejlikans kvarvarande växtplatser skyddas och bevaras. Samtidigt bör man inleda försök i syfte att föryngra – som i Igelösa – och skapa nya växtplatser för arten. Om praktnejlika i fortsättningen ska tillhöra landets flora och kunna utveckla livskraftiga populationer krävs ett riktat och starkare samhälleligt stöd för detta ändamål. Det är en nationell angelägenhet att praktnejlika kan bevaras i södra Sverige.

Tack!

Många personer har välvilligt hjälpt mig i detta arbete, både nu och tidigare. Till alla som på olika sätt medverkat i detta arbete – tack!

Uppgifter om praktnejlika i Skåne 1975–1977 samlades in åt Projekt Linné av Helge Rickman. Floraväktarna i Skåne och Projekt Skånes Flora har bidragit med uppgifter om praktnejlika.

Litteratur

Gärdenfors, U. (ed.) 2010. *Rödlistade arter i Sverige 2010.* ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Hultén, E. & Fries, M. 1986. *Atlas of North European vascular plants: north of the Tropic of Cancer I-III.* – Koeltz Scientific Books, Königstein.

Mattiasson, G. 2002. Praktnejlika i södra Sverige.– *Svensk Bot. Tidskr. 96*: 226–232.

Mattiasson, G. 2008. Nya fynd av praktnejlika i Skåne. – *Svensk Bot. Tidskr. 102*:296.

Stenberg, L. 2010. *Norrbottens flora II*. SBF-förlaget. Uppsala.

Tyler, T. m. fl. (red.) 2007. *Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning.* Lunds Botaniska Förening. Lund.

Weimarck, H. & Weimarck, G. 1985. *Atlas över Skånes flora.* Lund.

Författarens E-post: goran.mattiasson@telia.com